

Экономика и управление предприятиями

УДК 378.014

Тарасенко Ірина Олексіївна

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет технологій та дизайну*

Тарасенко Ирина Алексеевна

*доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой финансов и финансово-экономической безопасности
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Tarasenko Irina

*Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Finance and Financial and Economic Security
Kyiv National University of Technologies and Design*

Цимбаленко Наталія Володимирівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки
Київський національний університет технологій та дизайну*

Цимбаленко Наталья Владимировна

*кандидат экономических наук, доцент,
доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности
Киевский национальный университет технологий и дизайна,*

Tsymbalenko Natalia

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Financial and
Economic Security
Kyiv National University of Technologies and Design*

Нефедова Тетяна Миколаївна

*кандидат економічних наук, доцент, помічник ректора
Київський національний університет технологій та дизайну*

Нефедова Татьяна Николаевна

*кандидат экономических наук, доцент, помощник ректора
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Nefedova Tatyana

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Assistant to the Rector
Kyiv National University of Technologies and Design*

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ
ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВНЗ
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ И ИНСТРУМЕНТАРИЙ
ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТНОГО ПОТЕНЦИАЛА ВУЗА
METHODOLOGICAL SET OF RULES AND TOOLS FOR ASSESSING
THE COMPETITIVE POTENTIAL OF THE UNIVERSITY**

Анотація. Розроблено елементну структуру конкурентного потенціалу вищого навчального закладу з виокремленням ресурсної та організаційно-управлінської складових; запропоновано методологічний підхід, в основу якого покладено статистичні, експертні та критеріальні методи обробки даних, які, при своєму поєднанні, забезпечують найбільш об'єктивну оцінку одиничних, групових, комплексних та інтегрального показників конкурентного потенціалу ВНЗ.

Відповідно до запропонованого методологічного підходу інтегральний показник конкурентного потенціалу ВНЗ передбачає врахування всіх найважливіших складових конкурентного потенціалу, що

забезпечується використанням ієрархічної системи показників конкурентного потенціалу.

Використання запропонованої системи показників та методичного підходу щодо оцінювання конкурентного потенціалу ВНЗ буде сприяти підвищенню обґрунтованості управлінських рішень в системі управління конкурентоспроможністю.

Ключові слова: конкурентний потенціал та конкурентоспроможність ВНЗ, показники та методологічні положення оцінювання конкурентного потенціалу ВНЗ.

Аннотація. Разработана элементная структура конкурентного потенциала ВУЗа с выделением ресурсной и организационно-управленческой составляющих; предложен методологический подход, в основу которого положены статистические, экспертные и критериальные методы обработки данных, которые, в своем сочетании, обеспечивают наиболее объективную оценку единичных, групповых, комплексных и интегральных показателей конкурентного потенциала ВУЗа.

Согласно предложенному методологическому подходу интегральный показатель конкурентного потенциала ВУЗа предполагает учет всех важнейших составляющих конкурентного потенциала, что обеспечивается использованием иерархической системы показателей конкурентного потенциала.

Использование предлагаемой системы показателей и методологического подхода к оценке конкурентного потенциала ВУЗа будет способствовать повышению обоснованности управленческих решений в системе управления конкурентоспособностью.

Ключевые слова: конкурентный потенциал и конкурентоспособность ВУЗа, показатели и методологические положения оценки конкурентного потенциала ВУЗа.

Summary. An elemental structure of the university's competitive potential with the allocation of resource and organizational and managerial components has been developed; a methodological approach, which is based on statistical, expert and criterial methods of data processing (this combination, provides the most objective assessment of the individual, group, integrated and integral indicators of the higher education institution) has been proposed.

According to the proposed methodological approach, the integral indicator of the university's competitive potential presupposes the consideration of all the most important components of the competitive potential.

The use of the proposed system of indicators and a methodological approach to assessing the competitive potential of the university will help to increase the validity of management decisions in the competitiveness management system.

Key words: competitive potential and competitiveness of the university, indicators and methodological positions of the evaluation of the competitive potential of the university.

Постановка проблеми. Розвиток системи вищої освіти України відбувається в складних і динамічних умовах, які визначаються процесами глобалізації та євроінтеграції. Одним з найбільш важливих наслідків даних процесів для вітчизняних ВНЗ є загострення конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг і, як результат, необхідність підвищення якості аналітичної роботи у сфері управління конкурентними перевагами та конкурентоспроможністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі питання сутності КП, його основних складових, факторів формування, підходів до оцінювання і механізмів управління висвітлено в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких: Аренков І.А. [1], Бережнов Г.В. [2], Гудзинський О.Д. [3], Кирчата І.М. [4], Лисенков М.В.[5], Матвеев В.В. [6] та інші. Проблематика управління конкурентним потенціалом вищих навчальних закладів знайшла відображення в працях таких вчених як: Кіндрась О.В. [7], Якусевич Ю.Г. [8].

На основі аналізу наукових праць зроблено висновок про доцільність подальших досліджень у сфері управління КП з метою розробки методологічного підходу щодо його оцінювання із врахуванням вимог усіх зацікавлених сторін та змін зовнішнього середовища. Це дозволить визначити основні складові КП, оцінити їх рівень, динаміку та взаємозв'язок, а також використати результати аналізу в процесі управління КП та КС ВНЗ. Теоретична значимість даного дослідження обґрунтовується системою методологічних положень та результатів, які розкривають значення КП ВНЗ як одного із суттєвих чинників забезпечення конкурентоспроможності й економічної безпеки ВНЗ; прикладна – розробкою інструментарію оцінювання КП вищих навчальних закладів в умовах загострення конкурентної боротьби на етапі переходу України до інформаційного суспільства та сталого розвитку.

Мета статті – розробка методологічних положень та інструментарію оцінювання конкурентного потенціалу вищих навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу та отриманих наукових результатів. Результатом узагальнення наукової літератури стало визначення конкурентного потенціалу ВНЗ як комплексної характеристики його спроможності до розвитку в цілому та підвищення конкурентоспроможності зокрема, яка залежить від ефективності

конкурентної політики та стратегії, наявного ресурсного потенціалу та здатності ВНЗ адаптуватися до умов зовнішнього середовища.

На рис. 1 представлено концептуальну модель управління конкурентним потенціалом ВНЗ. Відповідно до пропонованого підходу, КП (як система) визначається внутрішніми можливостями ВНЗ (ресурсна складова) та ефективністю системи управління при вирішенні завдань оптимального використання наявних ресурсів і адаптації до змін у зовнішньому середовищі.

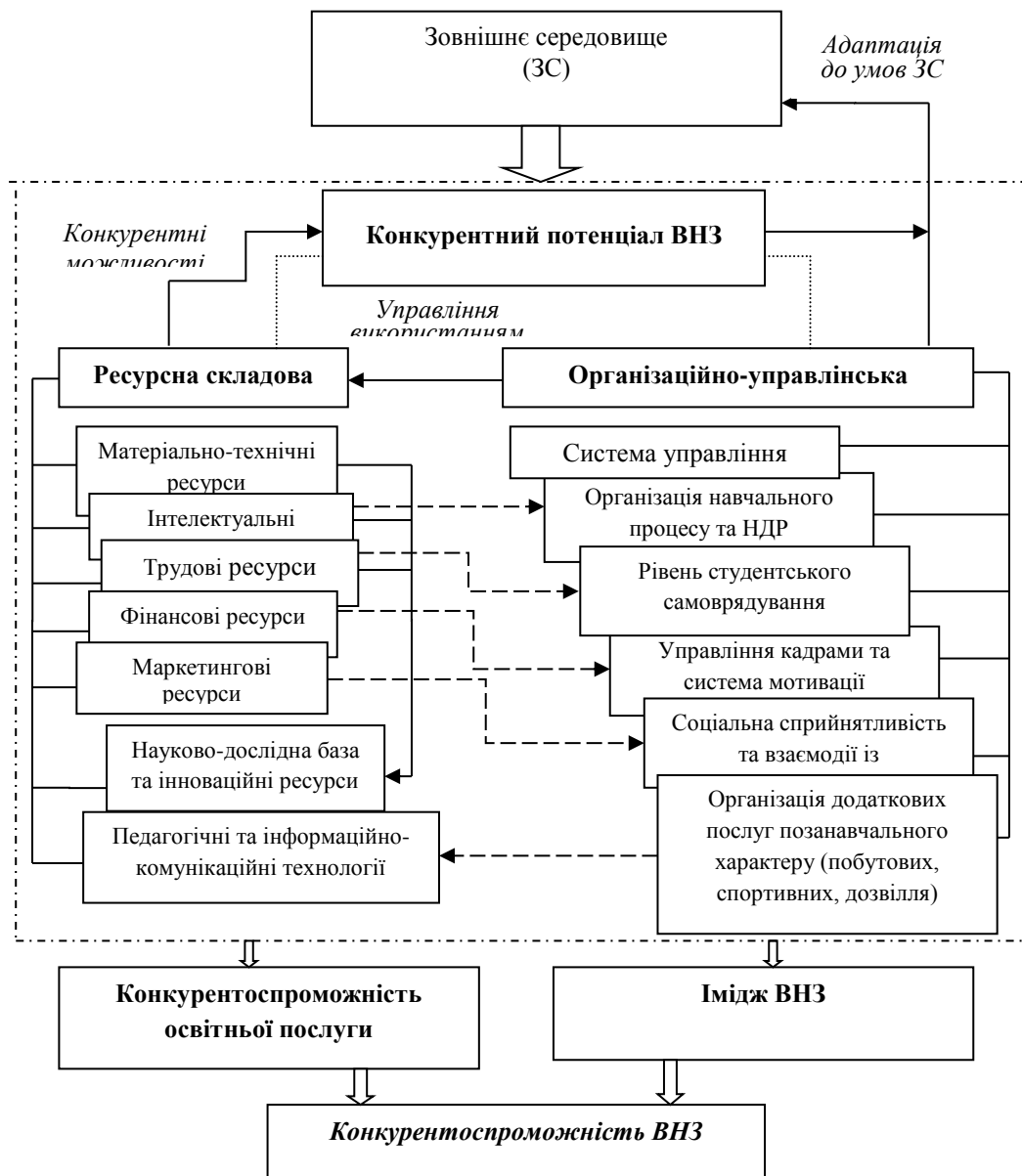

Рис. 1. Концептуальна модель управління конкурентним потенціалом ВНЗ (розроблено авторами)

Найпростіші елементи КП запропоновано оцінювати за допомогою одиничних показників, які на наступному етапі передбачається згортати в групі. Групові показники КП ВНЗ можуть бути використані для оцінювання його окремих складових – фінансових і трудових ресурсів, систем управління кадрами та мотивації. Основою для розрахунку комплексних показників КП є групові показники, які дозволяють оцінити його основні підсистеми (ресурсну та організаційно-управлінську).

Методичний підхід щодо оцінювання та аналізу потенціалу (виробничого, фінансового, інноваційного), який запропоновано в праці [7], адаптовано до предметної області оцінювання КП ВНЗ ($KП^{ВНЗ}$) з використанням таких вихідних положень:

Положення 1. КП ВНЗ є складною динамічною системою, зміна станів якої буде призводити до зміни результативності в процесі реалізації конкурентної стратегії.

Положення 2. Результативність реалізації КП ВНЗ визначається економічною та соціальною складовими на рівні ВНЗ, на рівні системи вищої освіти і на рівні суспільства.

Положення 3. КП ВНЗ є відкритою системою, яка залежить від зовнішнього середовища (якість "входів") та за принципом зворотного зв'язку спричиняє відповідний вплив (якість "виходів") на його елементи.

Положення 4. Зважаючи на якість "входів" (ресурси) та орієнтуючись на необхідність забезпечення якості "виходів" (досягнення внутрішньої та зовнішньої результативності), система управління повинна бути здатною сприймати вплив чинників зовнішнього середовища та адаптуватися до змін у ньому.

Положення 5. Складність та багатоаспектність КП ВНЗ зумовлює потребу його комплексного дослідження та вимірювання як багатопараметричного об'єкта.

Положення 6. Динамічність та залежність КП ВНЗ від умов зовнішнього середовища визначає необхідність дослідження його стійкості.

Положення 7. КП ВНЗ є об'єктом управління, що обумовлює необхідність адаптації керуючої підсистеми та системи управління ВНЗ до змін зовнішнього середовища із врахуванням глобальних світових процесів.

Оцінювання КП вітчизняних ВНЗ в контексті забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки пропонується проводити, виходячи з основних принципів: об'єктивності, системності, комплексності, науковості, послідовності, практичної значимості, єдності методичних підходів.

Визначення основних принципів та вихідних положень оцінювання КП ВНЗ стало основою для формування авторами методологічного підходу, в основу якого покладено статистичні, експертні та критеріальні методи обробки даних, які, при своєму поєднанні, забезпечують найбільш об'єктивну оцінку одиничних, групових, комплексних та інтегрального показників КП ВНЗ.

Пропонований авторами методологічний підхід щодо оцінювання рівня КП ВНЗ включає етапи, а саме:

I етап. Формування системи показників оцінювання КП ВНЗ, виходячи з припущення, що інтегральний показник визначено послідовним згортанням комплексних, групових та одиничних показників. При розрахунку інтегрального показника слід забезпечувати, з одного боку, врахування максимальної кількості одиничних показників; з іншого, виключення одиничних показників, між якими існує функціональна залежність. З огляду на зазначене, система показників КП ВНЗ повинна відповідати критеріям ієрархічної супідрядності показників, вимогам необхідності та достатності.

II етап. Оцінювання одиничних показників КП ВНЗ, визначення нормованих значень показників та відповідних коефіцієнтів вагомості. З огляду на те, що одиничні показники оцінювання КП ВНЗ мають різну розмірність, проведення розрахунків групових, комплексних та інтегрального

показників вимагає нормування, тобто приведення кожного одиничного показника до безрозмірного вигляду. Для цього пропонується використати модель показника, побудовану на основі формули лінійної нормалізації [9]:

$$P_{ijh} = \left(\frac{q_{ijh} - q^{min}}{q^{et} - q^{min}} \right),$$

де P_{ijh} – нормоване значення одиничного показника, $P_{ijh} \in [0; 1]$; q_{ijh} , q^{min} , q^{em} – відповідно фактичне, мінімально можливе та еталонне (оптимальне або максимально можливе) значення одиничних показників; $i \in [1; n]$; n – кількість одиничних показників в окремій групі; $j \in [1; m]$; m – кількість груп i , відповідно, групових показників КП; $h \in [1; d]$; d – кількість складових i , відповідно, комплексних показників КП ВНЗ.

Процедурою оцінювання КП ВНЗ передбачається послідовне встановлення безрозмірних значень одиничних показників та визначення коефіцієнтів їх вагомості. До основних методів визначення вагомості відносяться [10]: вартісний метод, метод статистичної обробки даних (метод граничних і номінальних значень, метод імовірності), експертний метод, метод головних компонент (метод кореляційно-варіаційного аналізу), змішаний метод (поєднує в собі два і більше із зазначених методів).

З метою забезпечення наукової обґрунтованості та практичної значимості отриманих значень коефіцієнтів вагомості для їх визначення пропонується використання змішаного методу, що дозволить врахувати переваги експертного методу та методу статистичної обробки даних. Так, основою експертного методу є узагальнення оцінок вагомостей, наданих групою експертів. Перевагами даного методу, за умови дотримання методології його проведення, є гнучкість, достовірність, надійність, достатньо високий рівень точності. Водночас, даний метод має окремі недоліки, серед яких слід відзначити такі: точність і достовірність результатів оцінки залежить від кваліфікації, навичок,

здібностей та досвіду експертів; має місце певна суб'єктивність оцінок, що знижує практичну значимість одержаних результатів.

Найбільш повно дозволяє уникнути недоліків експертного методу оцінювання його поєднання з методом статистичної обробки даних. Даний метод застосовується при оцінюванні об'єктів, які мають значну кількість модифікацій, на основі використання інструментарію математичної статистики. В контексті дослідження КП ВНЗ, перевагами даного методу є: висока практична значущість отриманих даних, можливість застосування при проведенні розрахунків базисного аналізу, орієнтуючись на конкурентів-лідерів на ринку освітніх послуг. В той же час, цей метод також не позбавлений окремих недоліків та обмежень у застосуванні: так, в практичній діяльності навіть ВНЗ-лідери не завжди мають можливість оперативно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі і, таким чином, останні тенденції можуть не знаходити відображення в показниках КП. Крім того, не вся інформація про конкурентів є доступною для аналізу.

Зазначені переваги та недоліки методу статистичної обробки даних підтверджують доцільність його поєднання з методом експертних оцінок. Застосування змішаного методу визначення коефіцієнтів вагомості показників КП ВНЗ (при поєднанні двох вищенаведених методів) дозволить забезпечити: наукову обґрунтованість, високий рівень практичної значимості результатів аналізу, статистичну достовірність, гнучкість, точність, орієнтацію на лідерів на ринку освітніх послуг, повноту.

III етап. Розрахунок групових показників КП ВНЗ та визначення коефіцієнтів їх вагомості. Обчислення групових показників КП пропонується здійснювати за наступною формулою:

$$R_{jh} = \sum_{i=1}^n P_{ijh} \cdot a_{ijh},$$

де R_{jh} – груповий показник, що характеризує j -ту групу одиничних показників КП ВНЗ; a_{ijh} – вагомість i -го показника в j -й групі h -тої підсистеми КП ВНЗ.

Визначення коефіцієнтів вагомості групових показників пропонується проводити аналогічно другому етапу.

IV етап. Визначення комплексних показників конкурентного потенціалу ВНЗ передбачається здійснювати за формулою:

$$K_h = \sum_{j=1}^m R_{jh} \cdot b_{jh},$$

де K_h – комплексний показник КП ВНЗ; b_{jh} – вагомість j -го показника в h -тій підсистемі показників оцінювання КП ВНЗ.

V етап. Розрахунок інтегрального показника КП ВНЗ. Визначення інтегрального показника КП ВНЗ пропонується здійснювати за наступною формулою:

$$I = \sum_{h=1}^d K_h \cdot c_h,$$

де I – інтегральний показник КП ВНЗ; c_h – вагомість h -того комплексного показника КП ВНЗ.

Висновки. Відповідно до запропонованого методологічного підходу інтегральний показник КП ВНЗ передбачає врахування всіх найважливіших складових КП, що забезпечується використанням ієрархічної системи відповідних показників. Зазначене забезпечить можливість дослідження чинників, які впливають на КП ВНЗ на основі аналізу одиничних, групових і комплексних показників КП. Це, в свою чергу, сприятиме виявленню та мобілізації резервів підвищення КП, які можуть бути використані при здійсненні оперативного, тактичного і стратегічного управління КП ВНЗ.

Література

1. Аренков И. А. Конкурентный потенциал предприятия: модель и стратегии развития [Электронный ресурс] / И. А. Аренков, Я. Ю. Салихова, М. А. Гаврилова / Проблемы современной экономики, N 4 (40), 2011. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3801>. – Назва з титул. екрану.
2. Бережнов Г. В. Конкурентный потенциал предприятия / Г. В. Бережнов. – М. : Креативная экономика, 2007. – 288 с.
3. Гудзинський О. Д. Управління формуванням конкурентного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект) : монографія / О. Д. Гудзинський. С. М. Судомир, Т. О. Гуренко. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.
4. Кирчата І. М. Управління конкурентоспроможністю підприємства в глобальному середовищі: монографія / І. М. Кирчата, Г. В. Поясник. – Харків : ХНАДУ , 2009. – 160 с.
5. Лисенков М. В. Конкурентный потенциал и конкурентная стратегия в совокупности отношений конкурентоспособности / М. В. Лисенков // Вестник ТГУ. – 2008. – Вып. 2 (58). – С. 63 – 65.
6. Матвеев В. В. Методи оцінки конкурентного потенціалу підприємства [Електронний ресурс] / В. В. Матвеев // Ефективна економіка. – 2013. – № 12. – Режим доступа: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2630>
7. Кіндрась О.В. Питання формування конкурентного потенціалу вищого навчального закладу як суб'єкта ринку / О.В. Кіндрась // Економіка і управління. – № 14. – 2014. – С. 26-33.
8. Якусевич Ю. Г. Математична модель інтегрального критерію конкурентного потенціалу ВНЗ водного транспорту [Електронний ресурс] / Ю. Г. Якусевич, Л. Д. Герганов // Інформаційні технології в освіті. – Режим доступа : http://ite.kspu.edu/webfm_send/294.

9. Herv'e Abdi. Normalizing Data. In Neil Salkind (Ed.), *Encyclopedia of Research Design*. Thousand Oaks, CA: Sage. 2010.
<https://www.utdallas.edu/~herve/abdi-Normalizing2010-pretty.pdf>.
10. De Smith M J (2015) *STATSREF: Statistical Analysis Handbook - a web-based statistics resource*. The Winchelsea Press, Winchelsea, UK.
<http://www.statsref.com/StatsRefSample.pdf>.

References

1. Arenkov I. A. Konkurentnyy potentsial predpriyatiya: model i strategii razvitiya [Yelekstronniy resurs] / I. A. Arenkov, Ya. Yu. Salikhova, M. A. Gavrilova // *Problemy sovremennoy ekonomiki*, N 4 (40), 2011. – Rezhim dostupu : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3801>. – Nazva z titul. ekranu.
2. Berezhnov G. V. Konkurentnyy potentsial predpriyatiya / G. V. Berezhnov. – M. : Kreativnaya ekonomika, 2007. – 288 s.
3. Hudzynskiy O. D. Upravlinnia formuvanniam konkurentnoho potentsialu pidpriemstv (teoretyko-metodolohichniy aspekt) : monohrafiia / O. D. Hudzynskiy. S. M. Sudomyr, T. O. Hurenko. – K. : IPK DSZU, 2010. – 212 s.
4. Kyrchata I. M. Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva v hlobalnomu seredovyschi: monohrafiia / I. M. Kyrchata, H. V. Poiasnyk. – Kharkiv : KhNADU , 2009. – 160 s.
5. Lisenkov M. V. Konkurentnyy potentsial i konkurentnaya strategiya v sovokupnosti otnosheniy konkurentosposobnosti / M. V. Lisenkov // *Vestnik TGU*. – 2008. – Vyp. 2 (58). – S. 63 – 65.
6. Matvieiev V. V. Metody otsinky konkurentnoho potentsialu pidpriemstva [Elektronnyi resurs] / V. V. Matvieiev // *Efektivna ekonomika*. – 2013. – # 12. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2630>

7. Kindras O.V. Pytannia formuvannia konkurentnoho potentsialu vyshchoho navchalnoho zakladu yak subiekta rynku / O.V. Kindras // *Ekonomika i upravlinnia*. – # 14. – 2014. – S. 26-33.
8. Yakusevych Yu. H. Matematychna model intehralnoho kryteriiu konkurentnoho potentsialu VNZ vodnoho transportu [Elektronnyi resurs] / Yu. H. Yakusevych, L. D. Herhanov // *Informatsiini tekhnologii v osviti*. – Rezhym dostupu : http://ite.kspu.edu/webfm_send/294
9. Herv'e Abdi. Normalizing Data. In Neil Salkind (Ed.), *Encyclopedia of Research Design*. Thousand Oaks, CA: Sage. 2010.
<https://www.utdallas.edu/~herve/abdi-Normalizing2010-pretty.pdf>
10. De Smith M J (2015) *STATSREF: Statistical Analysis Handbook* - a web-based statistics resource. The Winchelsea Press, Winchelsea, UK.
<http://www.statsref.com/StatsRefSample.pdf>